

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-3-51>**Ян ГЖЕСЯК,***orcid.org/0000-0003-2898-4075**доктор габілітований, надзвичайний професор
Академії прикладних наук у Коніні
(Конін, Польща) jan.grzesiak@konin.edu.pl***Ігор ГРИНИК,***orcid.org/0000-0001-5619-4578**кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) ihorhrynyuk@ukr.net***Олена ЗИМОМРЯ,***orcid.org/0000-0001-7206-0190**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних комунікацій
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) olena.zymotrya@uzhnu.edu.ua***ТВОРЧИСТЬ ІВАНА ФРАНКА ЯК СПОСІБ ВИЯВУ «Я-КОНЦЕПЦІЇ»
ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ЛЮДСЬКОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ¹**

Монографія М.І. Зимомрі та М.Я. Якубовської «Іван Франко: проєкція у сучасність» спрямована на осмислення ролі Івана Франка у різних галузях сучасної гуманітарної науки: педагогіки, культурології, естетики, літератури, філософії. Вона творить архетип інноваційного художнього пізнання дійсності, розпочатковуючи серію нових досліджень у системі використання текстів літератури у формуванні загальнолюдських цінностей, що є основою гуманітарної безпеки суспільства. У сучасному культурологічному просторі є наукові дослідження, які прокладають шляхи для осмислення культурологічної спадщини минулого, без чого немислимими є формування парадигми освітніх інновацій сучасності.

Праця складається із 8 розділів. Кожен з розділів – це архетип проєкції Івана Франка у систему сучасних напрямків досліджень: філософію («Система синергетичного мислення Івана Франка як знаковий код еволюційного поступу людства»), літературознавство («Дискурс взаємодії літературного тексту та культурологічної парадигми сучасності»), психологію («Художня і наукова творчість у системному формуванні культурологічного простору сучасності»), педа-

гогіку («Парадигма формування культурологічної компетенції студента у системі духовних координат сучасності»), «Педагогічні технології реалізації концепції культурологічних засад у системі ВНЗ негуманітарного профілю»), мовознавство («Духовно-екзистенційна парадигма формування мовленнєвої компетенції»), культурологію (Функціональні особливості культурологічних надбань у системі сучасних комунікацій»), соціальні комунікації («Комунікативна культура у системі педагогічного дискурсу»).

Модернізація освіти спонукає звернути серйозну увагу на гуманітарно-культурологічні підходи у підготовці до життя молоді, на розвиток молодих людей у системі різних гуманітарних наук. Кожен розділ монографії М.І. Зимомрі та М.Я. Якубовської «Іван Франко: проєкція у сучасність» фіксує намагання авторів концептуально розгорнути питання про розвиток системи гуманітарного начала у різних напрямках наук. Дана проєкція запрограмована на основі вивчення праць Івана Франка та їхньої модерної інтерпретації. Творчість Івана Франка охоплює великий духовний світ, який дає можливість розкрити найскладніші проблеми становлення сучасного суспільства.

Методологія дослідження М. Зимомрі та М. Якубовської полягає в застосуванні компаративного, історико-логічного, синергетичного методів.

¹ Зимомря М., Якубовська М. Іван Франко: проєкція у сучасність: монографія. Львів : Сполом, 2020. 260 с.

Зазначений методологічний підхід дозволяє проаналізувати системне творення архетипної моделі використання художніх текстів як цілісної духовно-екзистенційної субстанції нової еохи. Дана проблема розглядається як парадигма творення гуманітарної безпеки суспільства, важливим чинником якої є культурологічна складова, що формується як філософсько-психологічний код слова.

На прикладі аналізу ролі художньої літератури як системи естетичних, психолінгвістичних смислів системно досліджується роль тексту у філософсько-екзистенційному відтворенні моделі епохи початку ХХІ століття. Про актуальність даної теми свідчить те, що на нинішній час існує цілий ряд досліджень даної наукової проблеми; з-поміж них варто виділити наступні напрямки: аксіологічний підхід (В. Андреев, С. Анісімов, В. Андрущенко, О. Асмолов, Г. Бал, І. Бех, Т. Бутківська, О. Вишневський, Б. Грушунський, В. Грехнева, В. Кремінь, Н. Ничкало, Ю. Пелех, В. Сластьонін, Е. Соколов); напрямок особистісного розвитку людини (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьев, О. Асмолов, П. Блонський, Л. Божович, Й. Боришевський, Я. Гжесяк, К. Денек, А. Карпінська, Л. Павелскі, М. Плускота, Л. Виготський, В. Давидов, У. Джеймс, П. Жане, Г. Костюк, М. Ланге, О. Леонтєв, Ф. Лерш, А. Маслоу, В. Мерлін, В. Моляко, Г. Олпорт, П. Пелех, К. Платонов, К. Роджерс, С. Рубінштейн, І. Сікорський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Е. Шпрангер, В. Штерн, І. Якиманська).

Наукова новизна роботи полягає у зв'язку культурологічного світогляду людини з гармонійним становленням соціального буття, що закладає простір духовної свободи особистості через системне формування культурологічного простору сучасності. Психолінгвістичний аналіз художніх текстів як мистецтва слова надає можливість М. Зимомрі та М. Якубовській розробити системне використання творів сучасної літератури у формуванні психологічної безпеки соціуму. Аналіз цілісної системи соціально-психологічної активності людини показує, що в основі сформованого світогляду важливими є здатність відстоювати свою думку, позицію в умовах складних ситуацій. Проекція досліджень Івана Франка – це система високого творення культурологічного архетипу епохи.

Феномен творчості Івана Франка потребує аналізу в двоєдиному, художньо-філософському плані, де предметом розмислу є поетика – художня специфіка творів, система робочих принципів автора, але не ізольовано, а у зв'язку із духовно-екзистенційним становленням людської індивідуальності. Класифікація художніх текстів

за наявності міфологемно-естетичного, психологічно-філософського соціально-історичного кодів дозволяє створити структуровані парадигми осмислення ролі культурологічної складової у розвитку сучасної гуманітарної науки. Творчість Івана Франка віддзеркалює складний процес формування народного довір'я, з чого постають високохудожні образи та композиції. Проникливий критичний розум письменника, його різнопланові фахові знання з теорії і практики світового мистецтва прокладають шляхи до розуміння суцього: художній вимір цілісності історії. Письменник у своєму поетичному світі створює особливий міт історичного поступу народу як узагальнено-цілісне сприйняття дійсності, що характеризується єдністю реального й ідеального та виявляється як на поверхневому рівні, так і на рівні підсвідомості. Йдеться про важливу засаду, що зумовлює утвердження системи духовних цінностей у сучасних гуманітарних науках. Автори наголошують: бездуховність, відсутність сповідування морального закону, моральних норм стає виразом не лише для людської індивідуальності; а і для цілого людства. Найбільша катастрофа, найбільша світова криза проходить через катарсис людської індивідуальності. У даному випадку найголовнішою пружиною, що відкриває кожній людській індивідуальності дорогу до світу культурних цінностей є мистецтво у нарізноманітніших його виявах; яке перестає бути лишень феноменом віддзеркалення окремих одиниць, а стає мірилом духовного світу цілих поколінь.

У монографії М. Зимомрі та М. Якубовської «Іван Франко: проекція у сучасність» виокремлено образ часу, власне, як систему філософсько-екзистенційного зв'язку усіх напрямків гуманітарних досліджень. Час в оновленому культурологічному просторі дослідників виступає не застиглою субстанцією. Він нашаровується етичними й естетичними пластами, а відтак є можливим повернення з минулого в майбутнє й навпаки. Одночасна особистісна присутність, коли думка має матеріальну силу, відображується у системному вимірі дійсності, буття та діяння, наголошують автори дослідження, є важливим чинником формування культурологічної компетентності студентів, оскільки цінності, норми й ідеали є духовним підґрунтям мотивації освітньої діяльності.

Діалектика буття, його еволюція надають творчості Івана Франка здатності до постійної трансформації. Культура є тим феноменом, який об'єднує цілі покоління в один безперервний потік людської діяльності. Кожне з поколінь додає до культурних надбань свої здобутки. Культура

об'єднує людей як у горизонтальному плані, так і у міжчасовому, вертикальному зрізі, сягаючи глибинних першовитоків, джерел, традицій. Вона стає найголовнішим засобом порозуміння. Часто поетика Івана Франка продукує амбівалентні образи, що надає простір потенційній варіативності сприйняття образу. Письменник спрямовує свою творчу енергію не тільки на реконструкцію міфу світового поступу, а й на його деміфологізацію.

Тексти Івана Франка, наголошують дослідники (І. Денисюк, Л. Сенік, А. Скоць, Я. Герасим), є візією духовного становлення української ментальності. У них знаходиться закодований генетичний код народу у системі еволюційного становлення. Міфологеми «культура-особистість», «культура-освіта» у творчій інтерпретації Івана Франка є виявом духовно-екзистенційної синергетики літературного тексту.

Творення культурологічного архетипу – це завдання кожного покоління. Традиції культури певної епохи вирізняються певними особливими смислами. Культурологічний код – це знакова система, яка є визначальною у пізнанні певної епохи, визначення еталону її свідомості. Система психологічної безпеки будується на системі національних архетипів і виробляє методику психологічного захисту людини і суспільства у системі суспільних викликів.

У системі художніх інтерпретацій Івана Франка особистість виступає водночас і об'єктом, і суб'єктом освітньо-культурологічної взаємодії у системі відкритого часового простору, який символізує безконечність людського буття. Взаємодія індивіда та маси у художніх візіях Івана Франка посилює емоційно-психологічну силу індивіда, який одержує свободу як нагороду за духовне зростання та формування самоцінних установок.

Герої творів Івана Франка виступають своєрідною психологічною матрицею, яка є фоном для утвердження інноваційних духовних смислів новітньої епохи у системній зміні парадигмального світобачення:

Ідея «емоційної регуляції» (Бех, 2017), яка є визначальною у творенні виховної взаємодії, визначається, систематизується, реалізується у «домі буття», що ним є мова: «Мова є домом буття. У ньому живе людина» (Гайдегер, 1998). Художній текст є точкою відліку, з якої починається формування людської індивідуальності.

Творчість Івана Франка як спосіб вияву «Я-концепції» людської індивідуальності виступає віддзеркаленням епохи, втілює у собі співвіднесення інноваційних духовних парадигм. Сучасний рівень наукових досліджень у галузі наук

про людину відкриває нові можливості для подолання соціальних протиріч. У праці «Структура наукових революцій» І. Кун досліджує науковий поступ як зміну «психологічних парадигм». Сміливість і новаторство духовно-екзистенційного циклічного становлення людства породжують гіпотези, які нарошують м'язи новітнього мислення. Цей когнітивний процес, за інтерпретацією Т. Куна, трактується як «зрушення парадигми», унікальність якої полягає як творення нового концептуального світогляду людства. Творчість Івана Франка – це інтелектуальне зрушення у системному розвитку гуманітарних досліджень.

Дані інтелектуальні процеси відбуваються тоді, коли розвиток людства іде не по спіралі, а по колу. Потреба циклічності як єдино правильного поступу відбувається у системі оновлення світогляду людини, яка своїм войовничим бунтом кидає виклик застарілим матрицям буття. «Я-концепція» літературного тексту є універсальною платформою для емоційно-інтелектуального вибуху і є системою творення і захисту нових шляхів розвитку гуманітарних наук.

Найважливіше, що знаковий код твориться у вогні метафори як інтелектуального коду-відмички, що розчиняє навстіж двері епосі духовних алгоритмів новітнього часу. Автори монографії вдало розкривають смислову заглибленість тексту з огляду на її здатність до множинної багатовекторної інтерпретації. Йдеться про той прецедент, коли Іван Франко творив моделі розвитку різних наук: картини універсальної світобудови, дисциплінарну матрицю та систему загальнознавчих зразків культурологічного поступу людства. Духовна візія художніх текстів Івана Франка, за новітньою імперативною парадигмою, стає кодом людського буття, своєрідною фрескою доби, послонієм із минулого у майбутнє. Автори не ототожнюють поетично-філософський розмисел і науку, простежують паралелі між думкою у творах Івана Франка і положенням філософської теорії мислителя, підтверджуючи їх текстуально.

Інтерпретація творчості творця філософської поеми «Мойсей» – це думка про власні унікальні розмисли і почуття, візії і трансцендентні переживання, віру, надію і любов, що зачіпають загальні таємниці буття, однаково важливі для всіх. Семантичному й системному декодуванню текстів Івана Франка передують відчуття особливої концептуальної значущості, котра постійно вимагає від вдумливого читача смислового декодування, тобто особливого занурення у сенс тексту й у підтекст. Сприймаючи текст, автори враховують не лише зміст, але одночасно свій

власний відгук на цей текст. У даному смислі розкодування тексту дає можливість не лише усвідомити суть духовних заповітів Івана Франка, але й смисл його устремлінь та переконань. Синтагми, речення, глибокий дискурс, синтаксична організація та стратегія тексту – це і є процес опанування значущістю художньої модальності. Теорія сучасної рецепції тексту постійно відбувається в площині несподіваного і часто залежить від часового й просторового розуміння світу, дає можливість нам проникнути в архетип концептуальної побудови текстів Івана Франка.

Розкриття культурологічних поглядів Івана Франка мотивоване у багатьох вимірах, оскільки упродовж усього тривання суспільного розвитку людства виразником краси життя і його відчуття у реальному людському світі була культура у всій своїй багатопрофільності. Різні види мистецтва видозмінювалися, взаємоперепліталися, взаємодоповнювалися, рвійно атакували наукові площини як відчайдушні потоки світла несподіваних сегментів. Вони ширяли над хвилями людського розуму, як космічні містичні саява, як відчайдушне бажання людства підійти до відкриття вічного абсолюту, як незбагненна сила, котра вела людство дорогою прогресу і у часи найбільших депресій ставала рятівною соломинкою, котра проводила людство дорогами випробувань.

Тільки творення, наголошує Іван Франко, найвищим виявом якого є творчість, стає підвалиною людського буття. Проблема сталого безпечного розвитку людства, на думку Івана Франка, – це передусім проблема індивідуальної та колективної свідомості. Лише висока культура уможливить збереження гармонійного розвитку особистості й суспільства.

М. Зимомря та М. Якубовська аргументовано доводять: епіцентром поступу людського духу стає хронотоп націєцентричних текстів, котрі дозволяють сучасній особистості проектувати себе у просторі і часі, витворюючи нові екзистенційні можливості для міждисциплінарних наукових досягнень. Особистісні цінності забезпечують цілісно-суб'єктивне розуміння окремих актів поведінки людини (Бех, 2015, с. 17).

Дискурс хронотопу літературного тексту дозволяє перейти на якісно вищий рівень осмислення літературного твору у системі творення духовних цінностей сучасності. Слово, уbrane у тканину високодуховного художнього тексту, є вічною духовною субстанцією; яка найбільшою мірою спричиняється до творення духовних цінностей особистості. Тому можемо говорити про вертикальний зріз людської комунікації на високоду-

ховних регістрах: про вічний діалог часопростору, коли можемо розглядати творчість Івана Франка як єдиномоментний комунікативний сегмент.

Пізнання часу і моделей освітніх технологій через призму мистецтва стає головним джерелом для педагогічних інновацій часо-просторової моделі епохи, яка прагне знайти індивідуальну співвіднесеність із світом людського «я». Як наголошує акад. І. Бех, одним із стратегічних напрямків інноваційної системи виховання є вироблення моделей посилення духовно-екзистенційних переживань у системі людиноцентричної педагогіки.

Дослідження наукової спадщини Івана Франка цілісне. Воно дає можливість авторам монографії М. Зимомрі та М. Якубовській стверджувати: світова культурологічна система на даний час зазнає великої трансформації у бік утвердження моральних цінностей нашого часу. Література стає наріжним каменем творення новітньої парадигми смислу людського буття в епоху квантового мислення. Для системного вивчення творчості Івана Франка використано «суб'єктивну» методику феноменологічної філософії і психології.

Здатність однієї людини переборювати опір системи – це філософія утвердження сили однаків-героїв, які ведуть за собою юрбу. Якщо говорити про міфологему героя-одинака і юрби, то вона має давню історію, починаючи від найдавніших часів. Ідеться про творення мистецького текстуального коду. Він можливий у сучасній літературі, проте він мусить бути підкріплений цілою низкою соціолінгвістичних, психолінгвістичних та соціокультурних аспектів. І це певною мірою пояснює, що творення високих з точки зору художності текстів поки що є справою одиниць, «перших хоробрих». Іван Франко належав до найдостойнішої сотні хоробрих гуманітарної науки у світовому поступі людства.

У процесі сформованих духовних установок Іван Франко всією системою свого впливу веде до ідейно-естетичної оцінки явищ і їхньої суті. Життя пізнається крізь призму духовного ракурсу. Зрозуміло, що ідейно-естетична оцінка, ствердження чи засудження моральних якостей, поведінки, вчинків людей, умов життя виробляється цілою системою духовної взаємодії. Вона виконує роль визначального поштовху, який формує у людей почуття добра, порозуміння, взаємодопомоги. Ці процеси тісно пов'язані із системою творчих практичних та інтелектуальних дій людської індивідуальності у загальній картині формування світоглядних позицій. Широка палітра почуттів відображається найбільш повно і переконливо за умови, коли перебуває у повній відповідності

із іншими засобами і прийомами впливу. Художня свідомість спрямована крізь призму проєкції творчості Івана Франка у внутрішній світ людини, а саме – в унікальний найсокровенніший простір (гайдеггерівське «хто»), який проявлюється в діалогах із зовнішнім світом (часом, простором, людьми), духовними цінностями, самим собою. Іван Франко розглядає філософські питання свободи, адже сам письменник мав мужність не боятися її тягаря з огляду на істинне (за Фрідріхом Шіллером): «таємниця свободи – це мужність».

У монографії феномен творчості Івана Франка аналізується в двоєдиному, художньо-філософському плані, де предметом розмислу є художня специфіка творів письменника, система робочих принципів, але не ізольовано, а у зв'язку з філософською парадигмою епохи.

На переконливих прикладах М. Зимомря та М. Якубовська доводять, що культурологічна складова забезпечення сталого розвитку людини та суспільства лежить у площині чотирьох базових сфер: філософської, соціальної, педагогічної та культурологічної. У культурологічній сфері визначальну роль відіграють: рівень розвитку мистецтв, ступінь соціальної справедливості.

Осмислення поглядів Івана Франка засвідчує: свідомість споріднена як із духовним розвитком людства, так і з розвитком та становленням окремої людської індивідуальності. Культурологічна свідомість вбирає у себе не лише знання про гармонійний розвиток людства, але й уміння його осмислювати, інтегруватися у його площину як самодостатній індивід, і як наслідок – поставати першопочатком для нових ідей. За теорією відносності А. Ейнштейна, відбувається своєрідна «гра з часом», який або сконцентровується, або розтягається, або завмирає у вічній сентенції нетривання. Франкові одкровення про Слово як першопочаток світового тривання і, мабуть, засторога неоправданого несправедливого кінця людства, яке може наступити лише у тій мірі, якщо людство знехтує вогняною силою слова як духовно-екзистенційної субстанції мистецького одкровення.

Автори рецензованої монографії переконливо обґрунтували факт: більшість художніх текстів Івана Франка, відбиваючи потребу у монологічному діалозі та діалогічному монолозі, творять свій архетип світовідчуття. Аналіз архетипу творчості Івана Франка доводить, що на рубежі ХХ–ХХІ ст. очевидною стає криза реалізму, насамперед його натуралістичних модифікацій, в європейському мистецтві, обґрунтованих естетичними теоріями, суть яких знайшла оптимальне вираження у формулі «відображення життя у формах самого життя», і пов'язаних із статичним раціоналізмом у філософії. Їх дедалі успішніше витісняють активніші способи оформлення, зумовлені переважанням динамічного ідеалізму, представники якого вважають людську волю першоосновою і творцем дійсності.

Ідея діалогу, характерна для поетичних текстів Івана Франка, досліджувалася в працях М. Бахтіна: від настанови на діалогізм до ідеалізації діалогу як такого й усвідомлення одвічного діалогізму тексту взагалі та розуміння культури в її «великому часі». Початок ХХ століття ознаменований у світовій поезії трансформацією модернізму. Творча практика Івана Франка розширює сферу естетично-філософської літератури. Його твори вирізняються емоційністю й драматизмом розвитку художньої дії, яка прориває конкретику буденного життя філософськими тонами, сентиментальною романсовістю, грайливістю імпровізацій. Аналіз творчості Івана Франка свідчить: особливості його художнього мислення спричинили глибоке проникнення у духовний світ людини. Письменник приніс в сучасну літературу найцінніший досвід світового здобутку. Іван Франко своєю письменницькою працею розширює жанрово-тематичні та стильові можливості сучасної літератури. Людина епохи повинна усвідомлювати відповідальність, яку бере за творення нових духовно-інтелектуальних шляхів у парадигмі новітньої доби. Проблематика конгруентності процесів пізнання й оперування даними гуманітарних наук вимагає достеменного аналізу й синтезу на міждисциплінарному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2012.
2. Зимомря І., Зимомря О. Дискурс культурологічної стратегії у польськомовній публіцистиці Івана Франка. *Ужгородські польські наукові читання: історія, культура, політика, право. Науковий збірник*. Ужгород : Ліра, 2014. С. 47–55.
3. Grzesiak J. Podstawy teorii i metodyki kształcenia praktycznego nauczycieli. Konin, 2010.
4. Zymomyra M., Yakubovska M. The Diskourse of spiritual and existential formation of Ivan Franko the concept of personality. *Accents and Paradoxes of Modern Philology*. 2020. № 1(5). P. 96–116.
5. Zymomyra M., Yakubowska M. The paradigm of the conceptual vision of the semantics of the dambe archetype in the systemic paradigm of culture of people understanding. *Dunarea – Nistru*. Taraclia, 2020. T. VII. P. 30–37.

REFERENCES

1. Bekh I. D. Osobystist' u prostori dukhovnoho rozvytku. Navchal'nyy posibnyk [Personality in the Space of Spiritual Development. Educational Handbook]. Kyiv: Akademydav, 2012. [in Ukrainian].
2. Zymomrya I., Zymomrya O. Dyskurs kul'turolohichnoyi stratehiyi u pol's'komovniy publitsystytsi Ivana Franka [The discourse of cultural strategy in the Polish-language journalism of Ivan Franko]. *Uzhhorods'ki pol's'ki naukovi chytnannya: istoriya, kul'tura, polityka, pravo. Naukovyy zbirnyk* [Uzhhorod Polish Scientific Readings: History, Culture, Politics, Law. Scientific Collection]. Uzhhorod: Lira, 2014. P. 47–55. [in Ukrainian].
3. Grzesiak J. Podstawy teorii i metodyki ksztalcenia praktycznego nauczycieli [Fundamentals of theory and methodology of practical training for teachers]. Konin, 2010. [in Polish].
4. Zymomrya M., Yakubovska M. The Diskourse of spiritual and existential formation of Ivan Franko the concept of personality. *Accents and Paradoxes of Modern Philology*. 2020. № 1(5). P. 96–116.
5. Zymomrya M., Yakubowska M. The paradigm of the conceptual vision of the semantics of the dambe archetype in the systemic paradigm of culture of people understanding. *Dunarea – Nistru*. Taraclia, 2020. T. VII. P. 30–37.